

Tófalvi Zoltán

„Hazaárulási perek” Romániában

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc leverése ürügyén az erdélyi magyarság ellen indított retorzió „hermeneutikája”

A „hazaárulási perek” néven ismert és a kollektív emlékezetben is ekként aposztrofált, elsősorban erdélyi magyarok elleni bűnvádi eljárások és koncepciók peres során 102 személyt ítétek el. A nagyszámú és rendkívül súlyos ítéletek – a négy „hazaárulási perben” tizenhárom személyt ítétek halálra és tizenkettőt kivégeztek, huszonegy személyt életfogytiglani kényszermunkával, hatvanhat személyt pedig négy és huszonöt év közötti börtönbüntetéssel sújtottak – szerves részét képezték az 1956-os magyar forradalomhoz kapcsolódó, és annak ürügyén 1956. október 24-én kezdődött és 1966-ig tartó megtorlási hullámnak.

A retorzió hangsúlyozott magyarellenessége akkor válik nyilvánvalóvá, ha összehasonlítjuk a Ion Antonescu marsall, „konduktor” nevével fémjelzett 1946. évi „Nagy Hazaárulási Per” adataival, amelynek során 24 vádlottat állítottak a bukaresti népbíróság elé. A Szoboszlai-perben 57 ártatlan vádlottat citáltak a hadbíróóság elé, ugyancsak hazaárulás vádjával! Antonescut és társait a béke és emberiség elleni háborús bűntettel, tömeggyilkosságokkal, a román gazdaságnak a náci németek javára történő kiszolgáltatásával, Romániának a szovjetellenes háborúba való belépésével, az ország gazdasági tönkretételével vádolták, illetve több száz ezer román katona haláláért tették felelőssé. A per során külön kiemelték a vádlottak szerepét a romániai zsidóság elleni pogromok megszervezésében, lebonyolításában: a marsall diktatúrája idején került sor a jászvásári és ogyesszai zsidóellenes tömegmészárlásra, 310000 zsidónak a lakóhelyéről való elűzésére, a Dnyeszteren túli területekre való deportálásukra, ahol nagy részük elpusztult. Becslések szerint Ion Antonescu 280000–380000 zsidó haláláért felelős! A 24 vádlottból ebben a perben is 13 személyt ítétek halálra, közülük hatot távollétükben. I. Mihály román király végül három halálra ítélt büntetését életfogytiglani kényszermunkára változtatta, a halálos ítéletet így csak négy személyen hajtották végre.¹ Az ő háborús, emberiség elleni bűntetteiket össze sem lehet hasonlítani az

¹ Cincă, Marcel Dumitru : *Procesul mareșalului Antonescu (Documente I-III)*, (Antonescu marsall pere. Dokumentumok I-III. kötet). Bukarest 1996–1998; Ioana, Craiă: *Procesul lui Ion Antonescu* (Ion Antonescu pere). Eminescu Könyvkiadó, Bukarest, 1995.

1956-os magyar forradalom leverése után futószalagon gyártott, főleg erdélyi magyarok ellen irányuló „hazaárulási perekkel”! Az utóbbiak vádlottjai semmilyen erőszakos cselekményt nem követtek el, bűnük az volt, hogy elméleti szinten, különböző tervek formájában vetették fel az „erdélyi kérdés”-t, keresték a megoldásokat.² A Szoboszlai Aladár nevéhez kapcsolódó per tíz halálra ítéltjét 1958. szeptember 1-jén, az érmihályfalvi csoport két halálra ítéltjét pedig 1958. december 2-án lőtték agyon.

A magyar forradalom iránti szimpátia, annak eszméivel való azonosulás, a különböző szervezkedési kísérletek felfedezése, felgöngyölítése kapóra jött és kiváló ürügyet jelentett a belső ellenzék likvidálásához, akár fizikai megsemmisítéséhez is. Ilyen volt a Bolyai Tudományegyetemen a forradalom napjaiban kialakult hangulat, amely a budapesti, szegedi, debreceni egyetemeken jól ismert lelkesedéshez vezetett. Erről a Csíkszeredában élő Nagy Benedek (a „Bolyai” Tudományegyetem első csoportjának perében öt év börtönbüntetéssel sújtották), Páll Lajos korondi festő-költő (a „Bolyai” harmadik csoportjának perében hat évre ítélték) és Szilágyi Árpád leveléből értesülhetünk.

Nagy Benedek, későbbi történelemtanár, majd az RMDSZ parlamenti képviselője 1956. október 23-án, kedden este fél nyolckor azt írta a szüleinek: „Olyan emberekkel beszéltem, akik tegnap még Debrecenben, ill. Pesten voltak. Írtó a hangulat. Le se lehet írni. Mennyiben tetszenek tudni róla? Hogy tudjam, mit írjak. A Bolyai diáksága »forrong«, csak nem kezdhetjük tunya testvéreink előtt, mert ránk sütik a bélyeget. Történelmi időköt élünk, és nagy események(et) érünk meg a közeljövőben. Bolyai – Teológia – Agronómia stb. egy fronton dolgozunk. Röhej: Bányai [László, a „Bolyai” Egyetem rektora – T. Z.] elutazott az USA-ba, hogy „tanulmányozza” az amerikai választásokat, hogy mennyiben demokratikusak.

Megindultak a szabad vitakörök, történészek vezetünk, élcsapat, és lassan hátsó irányítói leszünk az egyetemek magyar ifjúságának. A Jordáky (Lajos) vezette szabad vitaköröknek maholnap az Aula sem lesz elég nagy, mert nemcsak a „bolyaisták” vesznek részt rajta.”

Páll Lajos 1956. október 26-án azt írta Nyilka Róbert marosvásárhelyi festőművésznek:³ „A magyarországi és lengyelországi események hatására itt nagy dolgok történnek. Biztos hallottál már az egyetemi autonómiáról, erről van szó itt, ezt szeretnénk elérni. Itt megkezdődött a szervezkedés – természetesen titokban. Arról lenne szó, hogy a vásárhelyi diákságnak is kellene csatlakoznia hozzánk.

² A szerzőnek az „erdélyi kérdésről” írt tanulmányát folyóiratunk valamelyik következő számában kívánjuk közzélni – a szerkesztők.

³ A Stefano Bottoni által szerkesztett kötetben (*Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság 1956–1959.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2006.) a levél címzettjeként tévesen Nikos Roberto-t tüntették fel. E sorok írójának sikerült megfejtetnie, hogy a címzett valójában: Nyilka Róbert festőművész.

Ezért kérek, beszéljess el néhány orvosis barátoddal, kezdetben csak ilyenekről, hogy például mit jelent az egyetemi autonómia, hogy az orosz nyelv tanulása és a marxizmus oktatása legyen fakultatív, egyszóval többen kellene ismerjék ezeket a dolgokat. És ne feledd, mindez a fejlődés érdekében történik.”⁴ A kommunista román igazságszolgáltatás elfogultságát egyértelműen bizonyítja: Páll Lajos az idézett levelet, ami bizonyítékként szolgált az ellene emelt vádban, nem küldte el Nyilka Róbertnek! Visszaemlékezése szerint egyik román festőművész-hallgató kollégája találta meg, ő juttatta el a Szekuritáéhoz.

Szilágyi Árpád, a Bolyai Tudományegyetem IV. éves földrajz-geológia szakos hallgatója levelét 1956. október 27-én a Budapesten megjelenő *Irodalmi Újság* szerkesztőségének címezte, és – a levéltitok szentségében naivan bízva – részletesen beszámolt a Bolyai Egyetemen kialakult lelkes hangulatról, a diákok nagy részének a forradalom melletti elkötelezettségéről. „Nagy érdeklődéssel követtük és követjük a magyarországi eseményeket, s örömmel fejezzük ki az iránt, hogy Magyarországon egy olyan egészséges politikai és gazdasági eszme került előtérbe, amely lehetővé teszi Magyarország gazdasági helyzetének megjavítását és politikai viszonyainak megerősítését.” Szilágyi 1956. november 1-jén a karon néma felállást kezdeményezett a forradalom halottainak emlékére. Mára egyértelműen bebizonyosodott: a román állambiztonsági szervek nagy részét letartóztatta azoknak, akik hivatalos előfizetői voltak az *Irodalmi Újságnak*. Így került a Szekuritáé célkeresztjébe két temesvári származású diák: Koczka György és Vastag Lajos. Az előbbit három, az utóbbit a „Bolyai” harmadik csoportjának perében nyolc év börtönbüntetésre ítélték.

1956. november 1-jén a Házsongárdi temetőben a magyar forradalom áldozataiért tartott halottak napi megemlékezéskor a diákok – az egyetem vezetőségének felkérésére, és Dávid Gyula tanársegéd, ösztöndíjas aspiráns vezetésével – kitakarították, rendbe rakták az írók és neves személyiségek sírjait. A bolyais diákok Brassai Sámuel, Bölöni Farkas Sándor, Dsida Jenő, Kriza János, Reményik Sándor sírjára virágot helyeztek, azokon gyertyát gyújtottak. Bartis Ferenc magyar szakos hallgató, költő egy alkalmi versét szavalta el. Őt és Dávid Gyulát, mint a megemlékezés főszervezőjét, egyaránt hét év börtönbüntetésre ítélték. A hallgatók megfigyelését, követését Gruia Manea szekus őrnagy vezényelte le. Bartis Ferencnek hencegve dicsekedett: „Ott voltunk közöttetek! Ha valamit csináltatok volna, ott, helyben kinyírtunk volna!” Maneát utóbb visszaélései miatt kirakták a Szekuritátétól, egy lottó-ügynökségnél dolgozott. Mivel nagy összeget sikkasztott, közbüntényesként több év börtönbüntetésre ítélték.⁵

⁴ A Szekuritáé Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Levéltára (a továbbiakban ACNSAS) Fond Informativ, dosszié szám: 3008, 5-8. fólió.

⁵ Doina Jela: *Lexiconul negru. Unelte ale represiunii comuniste* (Fekete lexikon. A kommunista megtorlás eszközei.) Humanitas Kiadó, Bukarest, 2001, 133–134.

A leglátványosabb per fővádlottja, Szoboszlai Aladár plébános politikai tartalmú írásai miatt került a vádlottak padjára. Az 1955. novemberi genfi konferencia hatásában reménykedve, hitte, hogy a hidegháború után enyhülés következik, hogy Közép- és Délkelet-Európában – a szovjet blokkban is – változásokra kerül sor. Ebben a hitében dolgozta ki a Keresztény Dolgozók Pártjának a keresztény ideológián, a politikai pluralizmuson alapuló, néhány kitételében ma is alkalmazható programját (az első romániai kísérlet a többpártrendszer megteremtésére!), és a magyar-román konföderációt szorgalmazó – amelyhez később Ausztria is csatlakozna – *Confederatio* című tervezetét. Pártprogramját az angol Munkáspárt mintájára alakította ki, de elképzeléseiben befolyásolták a 19. század végétől kiadott pápai enciklikák, valamint az *Actio Catholica* mozgalom alapelvei is.⁶ Szoboszlait vádlott-társainak egy része naiv álmodozónak, mások kalandornak tartották, aki tönkretette 56 ember, és azok családjainak az életét. Valójában a kommunista diktatúra béklyóiból a kitörési lehetőségeket kereste. Nem megreformálni akart, hanem a rendszert teljesen megváltoztatni. Arra kereste a választ: milyennek kellene lennie a társadalomnak, az államnak, hogy a polgárok számára elfogadható legyen, hogyan lehetne a regnáló politikai hatalmat megdönteni, s végezetül: hogyan lehetne a román-magyar kérdésben mindkét fél számára elfogadható megoldást találni? 1958. szeptember 1-jén, 33 évesen, krisztusi korban végezték ki.

A román lakosság – a hatalom apparátusaiban különböző tisztségeket betöltők kivételével – együtt érzett a magyar forradalmárokkal. A Szoboszlai-perben Fîntînaru Alexandru aradi ügyvédet azért ítélték halálra és végezték ki, mert román nyelvre fordította Szoboszlai pártprogramját és konföderációs tervezetét. Teodor Mărgineanu tüzér-hadnagy a magyar forradalom eszméi hatására alakulatánál fegyveres lázadást készített elő: az volt a terve, hogy tankokkal, felfegyverzett alakulatokkal kitörnek a laktanyából, majd kiszabadítják a szamosújvári börtönben raboskodó politikai foglyokat, az ő segítségükkel lángba borítják az egész országot. A Szekuritáté besúgók révén értesült a lázadási kísérletről, Mărgineanu hadnagyot és társait hazaárulás vádjával állították hadbíróság elé, halálra ítélték, és 1957. június 27-én kivégezték.⁷ E sorok írójának kutatásai szerint 81 román anyanyelvű egyetemi hallgatót, tanárt, gimnazistát ítélték börtönbüntetésre csupán azért, mert teljes mértékben együtt éreztek a magyar forradalommal. Romániában a karhatalommal való nyílt összecsapásra 1956. októberében (30-án és 31-én) csak Temesváron került sor: a döntő többségben román anyanyelvű műegyetemi hallgatók követeléseiket tizenkét pontban fogalmazták meg. Az első pont: a szovjet csapatok azonnal távozzanak az országból! A megmozdulást követően mintegy 2500 diákot tartóztattak le.

⁶ Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai. I. A Szoboszlai-csoport*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007, 68.

⁷ ACNSAS, Fond documentar, Dosar nr. 53., II. kötet, 67. oldal.

1956 a magyar-román kapcsolattörténetben is kivételes pillanat volt.

A magyar forradalommal való együttérzés szerény megnyilvánulásai azonban végül féktelen megtorláshoz vezettek. Jól illeszkedett ez a kommunista rendszer korábbi politikájához, itt is sor került néhány pártvezető megsemmisítésére. Fóris István pártfőtitkárt 1945-ben agyonverték, Lucrețiu Pătrașcanu igazságügyi minisztert 1954-ben kivégezték. Őket az RKP KB plenáris ülésén 1968. április 28-án rehabilitálták, nagyjából ekkor került sor a törvénytelen ségek számbavételére is. Egy 1967. évi belügyminisztériumi összesítés szerint politikai okokból 1954 és 1967. december 31-e között összesen 32840 személyt tartóztattak le, ezek közül 1956 és 1962 között, tehát hat év alatt 24629 személyt. A Szekuritáté szervei 1957 és 1959 között 430 „ellenforradalmi szervezetet” lepleztek le, göngyölítettek fel.⁸ A retorzió 1958-ban és 1959-ben tetőzött. 1958. július 1-je és augusztus 8-a között politikai okokból 1103 személyt tartóztattak le, az éves „csúcst” 1959 jelentette, 8910 letartóztatással.⁹ A belügyminisztériumi összesítés szerint csak Nagyvárad Tartományban 26 felforgató szervezetet lepleztek le, Sztálin Tartományban (Brassó központú tartomány – T. Z.) 48 ellenséges agitációra került sor, 59-en voltak ellenforradalmi szervezet tagjai. Országos szinten hat hazaárulást lepleztek le, 356 személy „ellenforradalmi szervezet” tagja, 506-an ellenséges agitációt folytattak, 55 társadalmi rend elleni szervezkedést lepleztek le, 49-en tiltott határátlépést kíséreltek meg. Politikai okokból 1955 és 1958 között 24 személyt végeztek ki, a büntetések – a börtönön kívül is – igen sokoldalúak lehettek: internálás a különböző munkatáborokba, megsemmisítő munkatelepekre, kényszerlakhely kijelölése.¹⁰ 1968-ban a Constantin Stoica vezérőrnagy, az Állambiztonsági Tanács akkori alelnöke által szignált összegzés is elismerte, hogy „a belügyi szervek által végrehajtott letartóztatások jelentős része indokolatlan volt”.¹¹

A három év börtönbüntetésre ítélt, nemrég elhunyt Koczka György visszaemlékezése szerint a legkegyetlenebb vallató tiszték egyike Gruia Manea, a Házsongárdi megemlékezők megfigyelője volt. Az egyik kihallgatáson – mivel az ausztráliai Melbourne-ben éppen akkor zajlottak az olimpiai játékok – beszámolt arról, hogy milyen eredmények születtek az olimpián: „Többek között azt is említette, hogy a vízipóló-mérkőzés döntőjén az orosz és a magyar válogatott összeverekedett. Persze ezt annak bizonyítékeként mondta, hogy mi, magyarok, milyen rohadt alakok vagyunk, hogy a nagy Szovjetunió csapatával is kikezdünk. Hiába magyaráztam neki, hogy én romániai magyar vagyok, és hogy azokhoz nem sok közöm

⁸ Ugyanott.

⁹ Floarea Bălan, Ion Bălan (Giurgiu): 1968 – momentul adevărului sau mistificare. In: *Analele Sighet 9*. București, Fundația Academia Civică, 2000, 655. p. I. melléklet.

¹⁰ ACNSAS Fond Documentar, Dosar nr. 53, II. kötet, 4-6., 67.

¹¹ Floarea Bălan, Ion Bălan (Giurgiu): 1968 – momentul adevărului sau mistificare. (1968 – az igazság pillanata vagy misztifikáció.) *Analele Sighet 9*. Fundația Academia Civică, 2000, 655.p. I. melléklet.

van, nem hitte el.”¹²

A rendkívül súlyos ítéletek mindegyike a bukaresti, kolozsvári és jászvásári hadbíróóság számlájára írható. Futószalagon hozták az életfogytiglani és halálos ítéleteket. A „magyar” vonatkozású, a magyar vádlottak elleni perekben a mellényszabóból gyors talpalással „hadbíróvá” előléptetett Macskási Pál őrnagy, majd ezredes „jeleskedett”. A visszaemlékezések szerint 85 politikai fogolyra mondta ki a halálos ítéletet. A halálos ítéletekről, kivégzésekről végül mégsem rendelkezünk pontos adatokkal. 1958-ban például 34 halálos ítéletet soroltak fel, de a tényleges adat ennél jóval magasabb. Ezt bizonyítja, hogy 1958-ból 27 nevet említenek, de a Szoboszlai-per tíz kivégzettje közül csak három név szerepel, az érmihályfalvi csoportból kivégzett Sass Kálmán lelkészt és Hollós Istvánt meg sem említik.¹³

A túlélők visszaemlékezése szerint a politikai foglyok számára fenntartott börtönökben az életkörülmények a szovjet gulágokon megtapasztalt állapotoknál is rosszabbak voltak. Ez ellen csak a szamosújvári rabok lázadtak fel 1958. július 14-én, a francia forradalom napján. Ennek a börtönlázadásnak aktív résztvevője, szenvedő alanya volt a korábbi kolozsvári diák Szilágyi Árpád. Ő már gimnazista korában, 1952-ben is szembekerült a hatalommal, amikor szülőfalujában, Gyergyószárhegyen az erőszakos kollektivizálás ellen plakátokat írt és ragasztott ki. 1956-os tevékenysége miatt 1957 februárjában tartóztatták le, előbb hazaárulás vádjával 20 év börtönre ítélték, később a „Fekete Kéz” nevű szervezetben való részvételéért a Kolozsvári Katonai Törvényszék – a korábbi büntetés „megfejeleként” – 22 év börtönbüntetéssel sújtotta. 1964. július 27-én szabadult, 1989-ben politikai menedékjogot kapott az Amerikai Egyesült Államokban. Ott írta meg és angol nyelven publikálta a *The Victime – Az áldozat* - című visszaemlékezését. 2003-ban visszatelepedett Csíkszeredába.

Visszaemlékezése alapján rekonstruálható az 1958. július 13-i szamosújvári börtönlázadás. A lázadás oka: az örök brutális bánásmódja, a mind elviselhetetlenebbé váló börtönviszonyok. A kiváltó ok az volt, hogy az egyik cellában – ahová száz rabot zsúfoltak be – befalazták a vécét, s helyette csebreket raktak be. Az emberi ürülék elviselhetetlen szaga, a levegőtlenység ingerlékennyé tette a rabokat. A fellázadt rabok ledobálták az ablakokra szerelt faredőnyöket, a börtön tízezer foglya artikulátlan üvöltésbe tört ki. Tizenegy óra körül megszólalt a börtön szirénája, de hangját a rabok túlharsogták. Olaj volt a tűzre, hogy adott pillanatban az udvaron megjelent Goiciu Petre szekus ezredes, hírhedt verőlegény, a börtön

¹² P. Sebők Anna: *Kolozsvári perek 1956*. A Hamvas Intézet kiadása, Budapest, 2001, 140. oldal.

¹³ Az *1956-os forradalom és a romániai magyarság...* i.m. 39.

parancsnoka.¹⁴ A tízezer rab egyszerre üvöltötte: „Le Goiciuval! Le a gyilkossal!” A börtönparancsnok Kolozsvárról erősítést kért. Állig felfegyverzett belügyis alakulatok körbe vették a börtönt, majd megkezdték a leszámolást. A folyosókon gépfegyvereket helyeztek el, majd a teljesen védtelen rabok közé lövettek. A halottak, sebesültek számáról soha nem készült semmilyen nyilvántartás. A géppuskázás után felrántották a cellák ajtaját, akit állva találtak, azt elvitték. Az alig 160 centiméter magas Szilágyi Árpádot agyba-főbe verték, s amikor elájult, a csizmával rúgták. Amikor magához tért, 250–300 véresre vert rab feküdt körülötte a cementen. A rabok személyi adatainak felvétele után azzal fenyegettek, hogy Szibériába deportálják őket. A börtönlázadás után még elviselhetetlenebbé váltak a börtönviszonyok, mindennapossá váltak az ok nélküli verések, a magánzárkába zárások.

Bár látszólag a letartóztatás, a nyomozás, a kihallgatások idején nem érvényesült az „etnikai” elv, a „rendszer ellen szervezkedő elemeket” előre meghatározott klisék, sablonok szerint csoportosították: román vasgárdisták, magyar nacionalisták-irredenták, cionisták, történelmi pártok tagjai, imperialista ügynökök. A letartóztatások, ítéletek etnikai irányultságát bizonyíthatja, hogy a Szekuritáté a magyarok által lakott régiókban sokkal „aktívabb” volt, mint a román többségű vidékeken. A Magyar Autonóm Tartományban 1956 és 1965 között összesen 826 személyt állítottak hadbíróóság elé. Közülük 620 magyar volt – az elítéltek 75,1 százaléka, 184 román – 22,5 százalék, 18 német – 2,1 százalék, 2 zsidó és 2 cigány – 0,2 százalék. 1956-ban 71 román anyanyelvűt és 28 magyart tartóztattak le. Ez azzal magyarázható, hogy az 1956. november 3-tól 1957 februárjáig letartóztatott Ioan Faliboga moldvai születésű, Marosvásárhelyen élő katonatiszt, majd tanító által vezetett Nemzeti Felszabadító Bizottság (Comitetul de Eliberare Natională – CEN) 70 tagja közül mindössze ketten voltak magyarok: Frunda Károly és Miholcsa Gyula mérnök.¹⁵

A Ioan Faliboga vezette csoport részben a Magyar Autonóm Tartomány Néptanácsának munkatársaiból, részben a Román Államvasutak hivatalnokaiból – többségükben egykori katonatisztekéből – állt. „Patria 7” néven titkos szervezetet hoztak létre, amelynek célja – a szervezet vezetője ellen megfogalmazott vádemelési határozat szerint – „az RNK népi demokratikus rendszerének erőszakos megdöntése”, „amikor majd akcióba lépnek az államhatalom megkaparintásáért, az első elfoglalandó célpontok a Néptanácsok, a Posta és más állami intézmények

¹⁴ Az egykori politikai elítéltek visszaemlékezése szerint a Szamosújvárra érkező transzportokat azzal fogadta: „Borítékban fogtok innen szabadulni: a családokkal majd közöljük, hogy megdögöltetek!” Doina Jela: i.m. 130–131.; Paul Goma: *Gherla*; Augustin Neamtu: *Viata dupa gratii si obloane*.

¹⁵ Pál-Antal Sándor: *Áldozatok – 1956. A forradalmat követő megtorlások a Magyar Autonóm Tartományban*. Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2006, 39. oldal.

legyenek”. Vádpont volt ellenforradalmi kiáltvány kidolgozása a magyar forradalom idején, amelyet az akcióba lépés alkalmával kellett volna terjeszteni, intézkedések, hogy a magyar lakosság körében az ellenforradalmár elemekkel vegyék fel a kapcsolatot, „Katonai Bizottság” létrehozása volt katonatisztek közül, tájékoztatás a lakosság hangulatáról, „Politikai Bizottság” létrehozása, amely gondoskodott volna a felforgató szervezet tagjainak és az „ellenforradalmi anyagoknak” a szállításáról, terjesztéséről.¹⁶ A Stefano Bottoni által publikált, a Belügyminisztérium Magyar Autonóm Tartományi parancsnokának, Kovács Mihály alezredesnek az állambiztonsági szervek tevékenységéről készített 1957. április 28-i jelentéséből az is kiderül, Ioan Falibogának „egy független, svájci mintájú központi igazgatással rendelkező, szabad Erdély megteremtése” is a céljai között szerepelt.¹⁷

A Szoboszlai- és a Faliboga-csoport tervei között sok a hasonlóság, az ítéletek nagyságrendjénél azonban óriásiak a különbségek: az előbbinél a végső tárgyaláson tíz halálos ítéletet mondtak ki, azokat végre is hajtották, a második csoport perében Ioan Falibogát és két társát előbb halálra ítélték, majd az Államtanács az ítéletet életfogytiglani kényszermunkára változtatta. Frunda Károlyt a Btk. 209. szakasza 3. pontja alapján az ország kormányzási formájának erőszakos megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvételért, azaz hazaárulás vádjával 18 év fegyházbüntetésre, Miholcsa Gyula építkezési tervezőmérnököt, ugyanazzal a váddal, a Btk. 209. szakasza 4. pontja alapján 10 év börtönbüntetésre ítélték.

A Szoboszlai csoport vádlottjait ennél kisebb vádak alapján ítélték halálra. A két ítélet közötti különbség ismételten igazolja azt a korábbi megállapítást, miszerint az 1956-os erdélyi magyar szervezkedések résztvevői ellen a Kádár János vezette magyar párt- és kormányküldöttség 1958. február 20-a és 28-a közötti romániai látogatása után hozták a rendkívül szigorú, köztük a halálos ítéleteket. „Országjáró körútja” során a küldöttség 1958. február 25-én reggel – a február 24-ei Jászvásáron és Roman városában tett látogatás után (egy különvonat hálókocsijában utaztak) – Marosvásárhelyre érkezett, ahol a küldöttséget a vasútállomáson hatalmas tömeg fogadta. Ez – összegezi a delegáció látogatásának tanulságait Makfalvi (Vincze) Gábor – nem csak az „igen alapos szervező és mozgósító munkának” volt köszönhető, hanem annak is, hogy „ez volt az első (és utolsó) eset, hogy ilyen magas rangú magyarországi vendégek érkeztek a székely fővárosba”.¹⁸

¹⁶ Vádemelési határozat Ioan Faliboga ellen. Marosvásárhely, 1957. február 9. – Országos Levéltár Maros Megyei Igazgatósága (a továbbiakban: ANDJM), fond: Procuratura Militara Tg.Mures, dosar 314/1957, f. 36-38. Géppel írt román nyelvű dokumentum. Magyar fordítását közli *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság...* im, 203-204.

¹⁷ *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság...* i.m. 242–252.

¹⁸ Makfalvi Gábor: A Kádár János vezette magyar párt- és kormánydelegáció 1958-as romániai látogatása. In: *Maros megyei magyarság történetéből. Tanulmányok II.* (Szerkesztette: Pál-Antal Sándor, Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2001, 367.

A magyar küldöttség fogadásán jelenlévő marosvásárhelyiek visszaemlékezése szerint azért gyűlt össze olyan hatalmas tömeg, mert tizenkét év után végre magyar zászlót – még ha kisméretűt is – szorongathattak a kezükben.

A Kádár János vezette magyar párt- és kormányküldöttség 1958. februári romániai látogatása – Makfalvi (Vincze) Gábor Keleti Ferenc bukaresti nagykövet információira hivatkozik – nagy csalódást keltett a romániai magyarság körében. Kádár marosvásárhelyi pohárköszöntője egyenesen sértette a meghívott magyar kádereket, amikor kijelentette: „Itt laknak magyar származásúak is”, a „nacionalizmus mélyen él az emberek gondolkodásában”.¹⁹ A kijelentés sértő jellege az 1956. évi népszámlálás adatainak ismeretében válik nyilvánvalóvá. Marosvásárhelynek 1956-ban 65194 lakosa volt. Közülük 50174-en vallották anyanyelvüknek a magyart, 14135-en a román. A nemzetiség szerinti megoszlás: 48077 magyar, 14623 román.²⁰

Kádár János 1958. február 26-án a bukaresti nagygyűlésen hiába próbálta megnyugtatni román hallgatóságát, kijelentvén: „a Magyar Népköztársaságnak nincs egyetlen országgal szemben sem területi, sem más igénye”, a látogatás kudarcá nyilvánvaló volt. A román fél nagyon ügyes taktikával, a „magyar elvtársak” állandó, már-már a teljes kimerültséghez vezető utaztatásával elérte, hogy – Vincze Gábor találó megfogalmazásában – „semmiféle konkrét megállapodásra nem került sor!” A román fél még a látszatát is elkerülte annak, hogy kormányközi tárgyalásokról lenne szó. A román külügyminisztérium egyáltalán nem vett részt a tárgyalásokon, az ilyenkor szokásos diplomáciai szabályokat felrúgva, a román fogadó-küldöttségből hiányzott a budapesti román nagykövet. Keleti Ferenc bukaresti nagykövet arról is tájékoztatta az MSZMP PB-t, hogy „az itt élő magyarság véleménye megoszlik a határok sérthetlenségével kapcsolatban tett kijelentésről (...) több helyről hallani, hogy az említett kijelentés csalódást keltett”.²¹

A Gheorghiu-Dej fémjelezte „nemzeti vonal” a látogatás után tovább erősödött, a magyarellenes nacionalizmus újabb lendületet kapott: 1959-ben felszámolták a romániai magyar értelmiségképzés legfontosabb központját, a „Bolyai” Tudományegyetemet. Magyarországon „az ötvenes években (sem) beszélhetünk önálló, nemzeti külpolitikáról. Moszkva budapesti helytartói habozás nélkül bármikor feláldozták a szomszédos országokban élő magyar kisebbséget – cserébe azért, hogy a szovjethatalom által elvárt „jószomszédi viszony” ne sérüljön.”²²

Az 1965-ben elhunyt Gheorghiu-Dej követő Nicolae Ceuasescu diktátor pártfőtitkár a nemzetközi közvéleményt arról próbálta meggyőzni, hogy 1964 után –

¹⁹ Makfalvi Gábor: *im*, 368. oldal.

²⁰ Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. I. kötet. *Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850-1992 között*. Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Budapest, Csíkszereda, 1998, 302.

²¹ Makfalvi Gábor: *im*, 369.

²² *Uo.* 370.

amikor amerikai nyomásra Romániában elengedték a büntetés le nem töltött részét (ez volt a hírhedt „grațiere”) – nincsenek politikai foglyok, közben a börtönök tele voltak politikai elítéltekkel. Romániában soha nem volt amnesztia, közkegyelem.

A Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkészhez kapcsolódó politikai per meghurcoltjaival kapcsolatosan nincsenek pontos adataink. A beidézett és kihallgatott tanúk száma alapján itt is mintegy száz személy letartóztatásával kell számolnunk. Ha egyáltalán rangsort lehet felállítani a politikai perek hierarchiájában, akkor kijelenthetjük: ez volt a legkegyetlenebb, legkevesebb túlélőt „produkáló” politikai perek egyike. Bár a harmincegy vádlott közül egyik sem beszélt román nyelven, ez az egyetlen per, amelyben még véletlenül sincs magyar nyelvű kihallgatási jegyzőkönyv annak ellenére, hogy a vallatásra, kihallgatásra Nagyváradon került sor, és az állambiztonsági tisztek egy része is magyar anyanyelvű volt. Wohl Zoltán nagyváradi szekus őrnagy 1958. december 2-án önként jelentkezett Sass Kálmán és Hollós István szamosújvári kivégzésére, mert látni akarta, hogyan verődnek, hogyan múlnak ki. Szadista kéjjel vallatta, kínoztta a letartóztatottakat.

Amikor a kutatást 1990 elején végre elkezdhettem, több száz interjú, beszélgetés után rá kellett jönnöm: a túlélők egyik napról a másikra drámaivá vált sorsuk legfontosabb időszakára, a vizsgálati fogság, a vallatás, a kihallgatás, szembesítés eseményeire emlékeznek a legkevésbé. A letartóztatás, a rabszállítás, a börtönnel való első szembesülés iszonyatos sokkját még megőrizte az emlékezet, utána pedig az idegrendszer azzal védekezett, hogy a memóriából „törölte” a kellemetlen élményeket. A kivételek egyike Varga László, aki a budapesti Püski Kiadónál 1998-ban megjelent *A fegyencélet fintorai. Románia 1956 után* címet viselő kötetében, mintegy csokorba szedte a börtönben eltöltött hét esztendő, fanyar humorral átszőtt emlékeit. Amikor Uțiu Francisc vallató tiszt unta a kihallgatást, arra kérte Varga Lászlót: meséljen a budapesti forradalomról! Varga László teljes átélésével minden bizonnyal élete egyik legjobb „alakítását” nyújtotta.

Amikor az ítéletet kihirdették, a politikai foglyok életében – a letölthetetlenek tartott börtönévek száma, a nyomasztó kilátástalanság, reményvesztés, egyhangúság ellenére – viszonylag csendesebb időszak következett. Ezzel magyarázható, hogy a visszaemlékezések zöme valamelyik börtönt, a Duna-delta poklait, az örökös éhezés emlékeit idézi.

A „hazaárulási perek” túlélői közül a legjobb memóriával Balaskó Vilmost áldotta meg a Gondviselő. Emlékiratában, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület gondozásában, e sorok írójának előszavával 2001-ben megjelent *Élet a föld alatt* című kötetében nemcsak a smaszerek, cellabeli tárgyak, a monoton és ehetetlen „menü” „fogásainak” felsorolását, rabtársainak teljes névsorát közli, hanem *A 37-es cella vázolata, a püspökök cellája* című alfejezetben – név szerint felsorolva a rabokat – arra is visszaemlékszik, hogy az egyházi méltóságok a három emelet melyik priccsén aludtak. Balaskó Vilmos emlékirata az egyetlen olyan dokumentum, amelyből hitelesen megismerhetjük a romániai siralomházakat. E

visszaemlékezésnek nincs párja sem a magyar, sem a román, sem a német nyelvű börtön-irodalomban. Értékét növeli, hogy 1983-ban – teljes megvakulása előtt, ami a börtönben elszenvedett kínzások miatt következett be – négy vastos füzetben vetette papírra a börtönemlékeit. Pontosán tudta: ha véletlenül házkutatást tartanak nála – amire „minden esélye megvolt” –, végrehajtják az alapfokon kiszabott halálos ítéletet, amelyet nemzetközi hírnevű szobrászművész bátyja, Balaskó Nándor közbenjárására változtattak életfogytiglani kényszermunkára.

Amikor a Szoboszlai-per 57 vádlottja közül 10 személyt 1958. május 30-án halálra és teljes személyi vagyonuk elkobzására ítélték, a fellebbezési procedúra után az alapfokon hozott halálos ítéletet a Román Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma helyben hagyta. Ezt követően a Katonai Kollégium a tíz halálra ítélt ügyében formálisan fellebbezési kérelemmel fordult az ország akkori törvényhozó szervéhez, a Nagy Nemzetgyűléshez, ahol akkor 44 magyar anyanyelvű képviselő ült. Ők azonban „bólogató Jánosként” minden előterjesztést gondolkodás nélkül megszavaztak. A Nagy Nemzetgyűlés elnöksége a halálbüntetés megváltoztatására irányuló kéréseket egyhangú döntéssel visszautasította. A tíz halálra ítéltet – ahogyan azt a kivégzési jegyzőkönyvek bizonyítják – 1958. szeptember 1-én, éjszaka 23 és 24 óra között a Szekuritáté temesvári börtönében kivégezték. Mégpedig úgy, hogy az emberi méltóság legutolsó lehetőségétől is megfosztották őket: nem nézhettek szembe a hóhéraikkal! A szemüket bekötötték, arccal a fal felé, háttal állították a kivégző osztagnak, majd agyonlőtték őket.

A Szoboszlai-perben 15 év börtönbüntetésre ítélt báró Bánffy István megőrizte az egyik legkegyetlenebb hadbíró, Macskási Pál halálakor a kolozsvári *Igazság* című napilapban megjelent gyászjelentést, amely a „drága jó férj, édesapa, szomszéd, jó barát” emlékét volt hivatott megőrizni. A minden nehézségen felülkerekedő arisztokrata a gyászjelentés oldalára odairta: „hamarabb is meghalhattál volna!” P. Ferencz Béla-Ervin Ferenc-rendi szerzetes a börtönből való szabadulása után megkereste Macskási Pál nyugalmazott ezredes sírját a Házsongárdi temetőben – minden „nagy embert” Erdély Pantheonjában helyeznek örök nyugalomra –, és „megköszönte az életfogytiglani kényszermunkát, a mérhetetlen szenvedést, megbocsájtott neki, majd imádkozott üldözőjéért”.

Az áldozatok azonban nem feltétlenül részesülhettek hasonló kegyeletben. Románia ma az egyetlen olyan európai ország, ahol a hozzátartozók közel hatvan év után sem tudják, hol pihennek kivégzett szeretteik földi maradványai. A kivégzett Tamás Imre csíksomlyói tanító két lánya és fia minden halottak napján arra a véres, cafatokra tépett nagykabátra borult le, amelyet a börtönből hihetetlen cinizmussal visszaadtak. Az volt a kivégzett édesapjuk sírja.

Abban a reményben publikálom a *Debreceni Szemlé*ben e tanulmányomat, hogy az egyetemes magyar kollektív emlékezet számon tartja majd az erdélyi magyarság 1956 és 1966 közötti súlyos véráldozatát, az utókor – nemcsak a magyar

forradalom és szabadságharc 60. évfordulóján! – fejet hajt azok előtt, akik „naivnak, irreálisnak” bizonyult terveik miatt váltak áldozattá. Tizenkét elítélt ezért az álomért a legdrágábbal, az életével, a „szerencsésebb” kilencven egykori politikai fogoly pedig sok-sok évi börtönbüntetéssel fizetett.